

Sadreddin Konevî'nin Huzurunda Okunan İbnü'l-Esîr'in Câmi'u'l-Usûl Adlı Eserinin Semâ Kayıtları*

Doç. Dr. Muhammet YILMAZ**

Atıf / ©- Yılmaz, M. (2013). Sadreddin Konevî'nin Huzurunda Okunan İbnü'l-Esîr'in Câmi'u'l-Usûl Adlı Eserinin Semâ Kayıtları, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13 (2), 1-19.

Özet- Tasavvuf ve tasavvuf felsefesi alanındaki eserleri ve görüşleriyle tanınan Sadreddin el-Konevî'nin (v. 673/1274) okuduğu ve okuttuğu hadis kitaplarından birisi de Cizreli Meclüddîn İbnü'l-Esîr'in (ö. 606/1210) *Câmi'u'l-Usûl fî Ehâdîsî'r-Rasûl* adlı eseridir. Klasik semâ kaydına riayet edilerek tutulan bu esere ait semâ kayıtlarında dönemin gerek emir, sultan, melik, vezir gibi yöneticilerinin, gerekse tasavvuf, tefsir, kıraat, hadis, fıkıh gibi İslami ilimlerde öne çıkan çok sayıda ilim talebesinin Konevî'den hadis okuduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca bu kayıtlara göre, o dönemde başta ders veren hocaların evinde olmak üzere, zaviye, hangâh gibi özel mekânlarda düzenli olarak ilim meclislerinin tertip edildiği, önemli hadis kitaplarının okunduğu ve müzakere edildiği ortaya çıkmaktadır.

Anahtar sözcükler- Sadreddin Konevî, semâ kaydı, Câmi'u'l-Usûl, İbnü'l-Esîr, hadis, sünnet

Giriş

Müslümanlar, Hz. Peygamber'den miras kalan ilmin, onun hadislerinde saklı olduğu düşüncesiyle çok sayıda hadis külliyyatı oluşturmuşlar ve bunları öncelikle büyük oranda sözlü, daha sonraları ise hem sözlü hem de yazılı olarak günümüze kadar aktarmışlardır. Bu külliyyat yazılı hale geldikten sonra bile, sözlü aktarım silsilesinde yer alan şahıs bilgileri, yine sözlü olarak tekrarlanmaya devam edilmiş, en azından teberrük niyetiyle şifahî aktarımlar sürdürülmüştür. Bu bağlamda başta hadisçiler olmak üzere bu konuda rivayetlerde bulunanların göstermiş olduğu titizlik, takdir ve övgüye değer örnekler içerir.

İşte bu tür örneklerden birisi de, daha çok tasavvuf veya tasavvuf felsefesi alanındaki eserleri ve görüşleriyle tanınan Sadreddin el-Konevî'ye (606-673/1210-1274) aittir.

* Bu makale, *Anadolu'nun İslamlaşma Sürecinde Daru'l-Hadisler Sempozyumu*'nda (Çankırı, 08-09 Eylül 2012) sunulan tebliğin gözden geçirilmiş ve geliştirilmiş halidir.

** Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Hadis Anabilim Dalı, e-posta: muhyilmaz@cu.edu.tr

O, birçok İslam alimi gibi İslam ilimlerinin çeşitli alanlarında tam bir eğitim almış, hadis sahasında da bir râvî diye nitelenebilecek şekilde sözlü, yazılı rivayetlerde bulunmuş, hatta icâzetler vermiştir. Onun okuduğu ve okuttuğu, üstelik kıraat ve rivayet izni alıp bu izni başkalarına verdiği önemli hadis eserlerinden birisi de Mecdüddîn İbnü'l-Esîr'in (ö. 606/1210) *Câmi'u'l-Usûl fî Ehâdisi'r-Rasûl* isimli kitabıdır.

Câmi'u'l-Usûl'un Konya Karatay Yusufağa Kütüphanesi'nde bulunan cüzlerinin semâ kayıtları incelendiğinde, bu eseri 666/1268-667/1269 yıllarında, Konya'da Sadreddin el-Konevî'den düzenli olarak semâ yoluyla alan ve içlerinde devrin yerel yöneticilerinin de bulunduğu çok sayıda hadis talebesinin olduğu anlaşılmaktadır.

Bu makâlede bazı hadislerin tasavvufî yorumlarına ilişkin *Kırk Hadis Şerhi* ile de tanınan Anadolu'nun önde gelen sûfilerinden birisi olan Sadreddin el-Konevî'nin talebelerine okuttuğu *Câmi'u'l-Usûl* adlı hadis kitabının semâ kayıtları üzerinden hareketle, bu ilim meclislerine kimlerin katıldığı, bu meclislerde klasik semâ kaydına ne kadar sadık kalındığı gibi ilmî faaliyetlerin ne ölçüde yapıldığı irdelenecektir.

1. Mecdüddîn İbnü'l-Esîr ve *Câmi'u'l-Usûl fî Ehâdisi'r-Rasûl* Adlı Eseri

Her biri ayrı bir bilim dalında otorite olan ve ilim dünyasında "İbnü'l-Esîr kardeşler" diye şöhrete kavuşan kardeşlerden en büyüğü olan Ebü's-Se'âdât Mecdüddîn el-Mübârek b. Esîrüddîn Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî (ö. 606/1210), bugün bir ilçe olan Şirnak'a bağlı Cizre'de 544/1149 yılında doğmuştur. İlköğrenimini kardeşleri İzzüddîn ve Ziyâüddîn ile birlikte o dönemde dört medrese ve seksen mescidin bulunduğu Cizre'de tamamladıktan sonra, ailesiyle birlikte bölgenin en önemli şehri, ilmî ve siyâsî merkezi niteliğinde olan Musul'a göç etmiş ve burada nahiv, edebiyat, hadis ve fıkıh dersleri almıştır.¹

Muhammed b. Muhammed b. Serâyâ el-Mevsilî'den (ö. 611/1214) *Sahîhu'l-Buharî*'yi, İbn Ebî Habbe (ö. 588/1192) ve İbn Sükeyne'den (ö. 607/1210) *Sahîhu Müslim*'i, yine İbn Sükeyne'den *Sünenü Ebî Dâvud*, *Sünenü't-Tirmizî* ve Humeydî'nin (ö. 219/834) *el-Cem' beyne's-Sahîhayn*'ini, Mekkî b. Reyân'dan *el-Muvatta'*, Ya'îş b. Sadaka'dan *Sünenü'n-Nesâî*'yi ve İbn Zurayk'dan da (ö. 596/1200) Rezîn'in (ö. 535/1140) *et-Tecrid li's-Sihâh ve's-Sünen*'ini semâ yoluyla almıştır.²

Mecdüddîn İbnü'l-Esîr'in babası Esîrüddîn Muhammed, zengin ve fazilet sahibi bir kişi idi ve dönemin idarecileriyle yakın ilişkiler kurarak önemli görevler üstlenmişti. Oğul Mecdüddîn İbnü'l-Esîr de istekli olmamasına rağmen Selçuklu Atabegleri döneminde idarî

¹ Koçkuzu, Ali Osman, "İbnü'l-Esîr, Mecdüddîn", *DİA*, İstanbul 2000, XXI, 28.

² Sandıkçı, Kemal, "Cizre'nin Yetiştirdiği Önemli İlim Adamları: İzzeddin ve Mecdüddin İbnü'l-Esîr Kardeşler", *Hız Nuh'tan Günümüze Cizre Sempozyumu*, (Yay. Haz. M. Sait Özervarlı), İstanbul 1999, s. 91.

görev almış, ömrünün sonlarına doğru geçirdiği felç yüzünden elleri ve ayakları tutmayınca eser yazamaz hale gelmiş, Musul'un köylerinden Derbüdderrâc'da bir ribât yaptırarak talebelerinin yardımıyla çalışmalarını burada sürdürmüştür. Önemli eserlerinin bir kısmını bu ribâtta telif etmiş olan Mecdüddîn İbnü'l-Esîr, 606/1210 yılında vefat etmiştir.³

Konevî'nin okuduğu ve okuttuğu hadis kitabı olması hasebiyle bu çalışmada üzerinde durduğumuz ve aynı zamanda çevirisi tamamlanarak Türk okuyucuların hizmetine sunulmuş olan⁴ *Câmî'u'l-Usûl fi (min) Ehâdîsi'r-Rasûl* isimli telifinde Mecdüddîn İbnü'l-Esîr, *Kütüb-i Sitte*'deki bütün hadisleri tekrarsız olarak bir araya getirmeyi gaye edinmiştir. Burada altıncı kitap olarak İbn Mâce'nin *Sünen*'i değil, o döneminin kabullerine uyularak İmam Mâlik'in *Muvatta'* adlı eserinin kabul edildiğini de belirtmemiz gerekir.

Esasen *Kütüb-i Sitte*'nin hadislerini bir araya getirmek amacıyla yapılan ilk çalışma, Endülüslü muhaddis Rezîn b. Muâviye es-Sarakustî'nin (ö. 535/1140) *et-Tecrîd li's-Sihâh ve's-Sünen* adlı eseridir. Mecdüddîn İbnü'l-Esîr, Rezîn'in bu eserinde birçok hadisin olması gerektiği yerde zikredilmediğini, mükerrer rivayetlerin fazlaca bulunduğunu, bazı hadislerin de eserde yer almadığını tespit ederek, bu eksikleri tamamlayıp ayrıca hadisteki garîb kelimeleri de açıklamak suretiyle kitap adlarına göre alfabetik olarak yeniden tertip etmiştir.⁵

Bu eser başlıca üç bölümden meydana gelmiştir. "Mebâdî" bölümünde hadis usulüne dair bilgiler özetlenmiş, "Makâsîd" adlı bölümde hadislerin metni verilmiştir. "Kitâbü'l-Levâhık" adını taşıyan son bölümde ise kitap adlarına göre alfabetik olarak tertip edilen eserde muhtevaları itibariyle herhangi bir bölüme konulamayan hadisler yer almıştır.⁶

³ Koçkuzu, "İbnü'l-Esîr, Mecdüddîn", XXI, s. 28. Mecdüddîn İbnü'l-Esîr'in, eserlerinde özellikle dikkat ettiği husus, pratik, kullanışlı ve herkes tarafından anlaşılır olması; âlim-câhil, avâm-havâs herkesin en kolay şekilde yararlanabilmesidir. En çok eleştirdiği husus, herkesin kolayca istifade edebileceği şekilde telif edilmeyen eserlerin metodudur. Ayrıca eserlerinde kitabın ana konusunu, asıl maksadını itina ile korumuş, konuları dağıtmamıştır. Değişik bir konunun, başka bir kitabı gerektirdiği kanaatindedir. (Sandıkçı, "Cizre'nin Yetiştirdiği", s. 94.)

⁴ Sandıkçı, Kemal-Koçak, Muhsin, *Camiu'l-Usûl Tercümesi*, (I-XIX), Ensar Neşriyat, İstanbul 2008.

⁵ Buna göre "iman ve İslâm", "itîsâm", "ilâ", "âniye", "ihyâü'l-mevt", "emel" ve "ecel" gibi muhteva itibariyle birbirinden farklı konuları hemze ile başladığı için elif harfinde toplamıştır. İbnü'l-Esîr, *Sahîhayn* hadisleri için Humeydî'nin *el-Cem' beyne's-Sahîhayn*'ına, diğer dört kitapta yapılan rivayetler hakkında ise, bu kitapların bizzat okuyup dinlediği asıl nüshalarına başvurmuştur. Bu eserlerde bulunmadığı halde Rezîn'in kitabında rastlanan hadisleri *Câmî'u'l-Usûl*'e almakla beraber bunların kaynağını göstermek için başlarına rumuz yazmamış, hadis metninin sonuna "Ahracehü Rezîn" kaydını koymakla yetinmiştir. (Çakan, İsmail L., "Câmî'u'l-Usûl li-Ehâdîsi'r-Resûl", *DİA*, İstanbul 1993, VII, 136.)

⁶ Çakan, "Câmî'u'l-Usûl li-Ehâdîsi'r-Resûl", *DİA*, VII, 136.

Kütüb-i Sitte'yi cem etme konusunda yapılan çalışmaların en mükemmeli olarak kabul edilen bu eser üzerine sonraki asırlarda da şerh ve ihtisar nevinden olmak üzere çok sayıda kitap kaleme alınmıştır.⁷

2. Sadreddin Konevî ve Hadîs İlmî

Ebü'l-Meâlî Sadrüddîn Muhammed b. İshâk b. Muhammed b. Yûsuf el-Konevî, *Câmi'u'l-Usûl*'un müellifi İbnü'l-Esîr gibi, bir Anadolu şehri olan Malatya'da, yaygın görüşe göre de onun vefat yılı olan 606/1210 yılında dünyaya gelmiştir.

Babası Mecdüddîn İshak önemli bir mutasavvıf ve âlim, aynı zamanda Anadolu Selçuklu Devleti'nde üst düzey bir yöneticidir. Kaynaklarda Mecdüddîn'in Selçuklu sarayı ile Abbâsiler arasında elçilik görevlerinde bulunduğu kaydedilmektedir. Mecdüddin, Selçuklu sarayında şehzâdelere hocalık yaptığından bazı rivayetlerde "Şeyhu's-Sultân (Sultanın Şeyhi)" lakabıyla anılmıştır. Sadreddin'in annesinin Selçuklu sarayına mensup olduğu nakledilir.⁸

Konevî'nin babası Şeyh Mecdüddin İshâk, Anadolu Selçuklu Devleti'nin hizmetinde bulunduğu dönemlerde değişik beldelere birçok defa yolculuk yapmış, bu seyahatları esnasında Musul ve Cizre'de devrin tanınmış ilim adamlarından olan İbnü'l-Esîr kardeşler, İbnü'l-Cevzî (ö. 597/1201) ve oğlu Abdurrahman ile de görüşmüş; hem onların hem başka âlimlerin bazı eserlerini temin etmiştir. Dostlarına ve devlet adamlarına yazdığı mektupları ve dostlarının kendisine yazdıkları mektuplar ve birtakım küçük risaleleri özel defterinde toplamıştır. Kısacası zengin ve muhtevalı bir koleksiyona sahip olup, onun bu defterleri Türkiye Selçukluları döneminin ilmî, siyasî ve kültürel hayatı ile ilgili zengin bir arşiv niteliğindedir.⁹

Konevî, ailesinin imkânlarından yararlanarak dönemin önemli hocalarından ders almış, dinî ve felsefî ilimler alanında iyi bir öğrenim görmüştür. Babasının ona bıraktığı en önemli miras, âlim ve mutasavvıflarla olan dostluğuymuştu. Bunların arasında başta gelen isim Muhyiddin İbnü'l-Arabî idi. İbnü'l-Arabî, Mekke'de tanıştığı Mecdüddin İshak'ın daveti

⁷ Bu eser üzerine yapılan ihtisar çalışmalarının en mükemmeli olarak kabul edilen İbnü'd-Deyba' Abdurrahman'ın (ö. 944/1537) "*Teysîru'l-Vusûl ilâ Câmi'i'l-Usûl*" İbrahim Canan tarafından *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi* adıyla tercüme ve şerh edilerek yayınlanmıştır.

⁸ Geniş bilgi için bkz. Sübkî, *Tabakatü's-Şâfiyyeti'l-Kübrâ*, Mısır 1324, V, 19; Ahmed Eflâkî, *Menâkıbu'l-Ârifîn*, nşr. Tahsin Yazıcı, Ankara 1961; Zehebî, *Tezkiretü'l-Huffâz*, Haydarabad 1956, IV, 1491; es-Safedî, *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, Weisbaden 1981, II, 200; Nebhânî, *Camîu Kerâmâti'l-Evliyâ*, Mısır 1962, II, 222; Keklik, Nihat "Sadreddin Konevî ve Eserleri", *İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Şarkiyat Mecmuası*, İstanbul 1957, II, 16; Demirli, Ekrem, "Sadreddin Konevî", *DİA*, İstanbul 2008, XXXV, 420; Sadreddin Konevî, *Kırk Hadis Şerhi ve Tercümesi* (Tahkik ve Tercüme: Hasan Kâmil Yılmaz), Mebkam Yayınları, Konya 2009, s. 16.

⁹ Şahin, Bekir, "Sadreddin Konevî'nin Yusufağa Kütüphanesinde Bulunan Bir Günlüğü", *I. Uluslararası Sadreddin Konevî Sempozyumu Bildirileri*, Mebkam Yayınları, Konya 2010, s. 200.

üzerine Dimaşk, Urfa ve Diyarbekir yoluyla Malatya'ya gelmiş, bir süre onunla beraber kalmıştı.¹⁰

İbn Arabî'yi on-onbir yaşlarında iken memleketi Malatya'da tanıyan Konevî, onun arkasından, belki de onunla birlikte, Şam'a gitmiş ve hocasının vefatına kadar onun yanından ayrılmamış ve burada ders halkası teşkil etmiştir. İbnü'l-Arabî'nin 638/1240 yılında vefâtından sonra Konevî, bir süre daha Şam'da kalmış olmalıdır. 640/1242 yılında Haleb'e giden Konevî, oradan hac için Hicaz'a geçmiştir. Mısır'a gittiği ve bir süre orada kaldığı bilinen Konevî, Hicaz ve Mısır dönüşü, Konya'ya yerleşmiş ve vefatına kadar orada yaşamıştır. Konya'daki hayatı sırasında hadîs okutan, vaaz ve irşad meclisleri kuran Konevî'nin, muâsırı Mevlânâ ile sık sık görüştüğü, aralarında samimi bir dostluk bulunduğu rivâyet edilir. Nitekim bu iki mânâ erinden Mevlânâ'nın, cenaze namazını kıldırması için Konevî'ye vasiyette bulunması, bu haberi doğrular niteliktedir.¹¹

Diğer ilmî disiplinlerde olduğu kadar hadis alanında da iyi bir eğitim almış olan Konevî'nin bu yönüne dikkat çeken isimlerden birisi Ali Osman Koçkuzu'dur. "Yaşadığı çevredeki ilim ve tasavvuf erbabından farklı olarak onun, hadis ilimleriyle devamlı meşgul olduğunu, son demlerinde belki de tek işinin bu olduğunu biliyoruz"¹² diyen Koçkuzu, onun hadisçiliğini, "Hz. Peygamber'in sözlerini kendisine meşgale etmesiyle" açıklar ve Sadreddin Konevî'nin hadis bilgini olarak değerlendirilmesini gerekli kılan bazı sebepler ve zorlayıcı amiller olarak saydığı 9 maddenin sekizincisinde şöyle der:

"Konevî'de temel, muhtemelen Endülüs hadisçiliğidir. Fakat Anadolu muhaddisi sayılan İbnü'l-Esîr el-Cezerî ile el-Ezdî'nin eserleri, onların [Endülüs hadisçilerinin] en çok kullandıkları kitaplar olmuştur. İbnü'l-Cevzî'nin uydurma haberlere tahsis ettiği çalışmasının, en sağlam nüshası ise o tarihte onların elindedir."¹³

Koçkuzu, onun hadisçi yönüne ilişkin olarak Aksarâyî'nin *Müsâmeratü'l-Ahbâr* adlı eserinden de şöyle nakilde bulunur:

"O sıra toplumu irşad eden din büyüğü, mükemmel ve olgun bir âlim olan Şeyh Sadreddin Muhammed idi. Doğu ve batı ülkelerinden gelip kendisine danışılan, hadis ilmi başta olmak üzere bütün ilim dallarında söz sahibi olan biriydi."¹⁴

¹⁰ Demirli, Ekrem, "Sadreddin Konevî", XXXV, s. 420.

¹¹ Konevî, *Kırk Hadîs Şerhi ve Tercümesi*, s. 11.

¹² Koçkuzu, Ali Osman, "Sadrettin Konevî'nin Hadisçiliği", *Diyanet Dergisi*, Ankara 1989, Sayı: 3, XXV, 9.

¹³ Koçkuzu, "Sadrettin Konevî'nin Hadisçiliği", s. 11.

¹⁴ Koçkuzu, "Sadrettin Konevî'nin Hadisçiliği", s. 11 (Krş. Kerîmüddin Mahmud-i Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, Çev. Mürsel Öztürk, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000, s. 68).

Koçkuzu, Konevî'nin *Şerhu Erba'ine Hadîsen* adlı eserinde ele aldığı hadislerden yola çıkarak şu değerlendirmeyi yapar: "Konevî, hadisi ve ilimlerini, hadis sevk tekniğini bilmektedir. O, klasik hadisçilerin yolu yanında, tenkîde uğrayabilecek ama kendi inancına göre güçlü sayılan yollarla da hadisleri vermiştir."¹⁵

"Mevlevî Menâkıbnâmelerinde Sadreddin Konevî" isimli çalışmasında "Bir muhaddis olarak Sadreddin Konevî" başlığı altında Mustafa Topatan'ın değerlendirmeleri de şu şekildedir:

"Resmî ilimler söz konusu olduğunda menâkıbnâmeler, Sadreddin Konevî hakkında tam anlamıyla hürmetkârâne bir tutum sergilemektedirler. Her ne zaman ulemâ zümresinden isimler sıralansa genellikle Konevî liste başına dâhil edilmekte, hatta 'bütün ilimlerde Şeyh Sadreddin ile atbaşı giderdi.' gibi ifâdelerden anlaşılacağı üzere başka kimselerin ilmî yetkinliği değerlendirilirken Konevî'yle kıyaslanmaktadır. Rivâyetlerde Sadreddin Konevî'nin adı daha ziyâde ulemâ ile birlikte anılmakta ve sık sık düzenlenmekte olan toplantılarda Sadreddin Konevî genellikle Kâdî Sirâceddîn ile birlikte başköşede oturmaktadır. Özellikle Pervâne Emîr Muînüddin'in nezdinde Sadreddin Konevî'nin apayrı bir yeri vardır. Haftanın belirli günlerinde halka da açık olarak hadis dersleri veren Konevî'nin halkası içerisinde âlimler, dervişler, emîrler gibi pek çok zümreden talebe bulunmaktadır. 'Reîsü'l-Ulemâ', 'Muhaddis-i Eyyâm', 'Melikü'l-Muhaddisîn', 'Şeyhu'l-İslâm Sadru'l-Milleti ve'd-Dîn', 'Şeyh Sadreddîn-i Muhaddis' gibi unvanlar Konevî'nin ilmî mensûbiyet ve rüçhâniyetini vurgulamaktadır. Bir muhaddis olarak Konevî hadis rivâyet etmekte ve tedrîs halkalarında hadis ilminde icâzet vermektedir. Emîr Pervâne, İbnü'l-Esîr'in *Câmiu'l-Usûl* adlı eserini Konevî'den okumuştur. Konevî tarafından, daha pek çok kimsenin de katıldığı tedrîs halkasında okutulduğu anlaşılan metin günümüzde Sadreddin Konevî'nin vakfettiği kitapları arasında Konya Yusufâğa Kütüphanesi koleksiyonundadır."¹⁶

Konevî'nin "*Şerhu Erba'ine Hadîsen*" adlı eserini yazma nüshalarına müracaat ederek tahkik, şerh ve tercüme eden Hasan Kâmil Yılmaz şu değerlendirmeyi yapmaktadır:

"Konevî, uzun yıllar hadîs ilmiyle ve tedrisiyle meşgul olması sebebiyle, kendisinde meydana gelen birikimin tabîi bir sonucu olarak böyle bir eser yazmaya meyletmiş olmalıdır. *Şerhu Erba'ine Hadîsen*, onun son dönemlerinde 656/1258'den sonra yazdığı bir eserdir. Talebelerinin ve dostlarının kendisinden bir hadîs mecmuası ve şerhi yazmasını istediğini belirten Konevî, eserini bu talepler üzerine yazdığını anlatmaktadır."¹⁷

¹⁵ Koçkuzu, "Sadrettin Konevî'nin Hadisçiliği", s. 12.

¹⁶ Topatan, Mustafa, "Mevlevî Menâkıbnâmelerinde Sadreddin Konevî", *I. Uluslararası Sadreddin Konevî Sempozyumu Bildirileri*, s. 224.

¹⁷ Konevî, *Kırk Hadîs Şerhi ve Tercümesi*, s. 13.

"Konevî'nin en çok yirmi dokuz hadîsten oluşan bu mecmuasında yer alan hadîslerin, üç tanesi hâriç, muteber hadîs kitaplarında bulunması, onun hadîs bilgisini ve bu ilimdeki yerini gösterir. Konevî, hadîs şerhinde üstâdî İbnü'l-Arabî'nin yolunda yürüyerek yepyeni bir ekol geliştirmiş, hadîsleri tasavvuf tefekkürünün en ince görüşleriyle şerhetmiş, bu konuda yeni bir çığır açmıştır. Hatta onun varlık konusundaki orijinal fikirleri, bazı âlimlerin dikkatini çekmiş ve tenkidlerini mücib olmuştur."¹⁸

Sadreddin Konevî'yi, yüksek seviyedeki tasavvufî şahsiyetinin ötesinde ileri seviyede bir hadîs âlimi ve yorumcu olarak kabul eden Hasan Kâmil Yılmaz bu eserdeki hadislerin şerhi ile alakalı olarak şunları söylemektedir:

"Konevî, 29 hadîsi şerhetmek için 72 Kur'an âyeti ve 80 hadîsi delil ve şâhid olarak kullanmaktadır. Gerek şerhe konu ettiği gerekse şerh sadedinde kullandığı hadîsler arasında, mevzu sayılabilecek vasıfta rivâyetin hemen hiç bulunmaması, Konevî'nin hadîs ilmindeki birikimini gösterir. *Buhârî, Müslim, Ebû Dâvud ve Câmîu'l-Usûl* gibi müteber hadîs kaynaklarını doğrudan zikrederek, bazen de kaynağını zikretmeden müteber hadîs kitaplarından alıntılar yapmaktadır."¹⁹

3. Câmî'u'l-Usûl'ün Semâ Kayıtları

3.1. Sadreddin Konevî'nin Câmî'u'l-Usûl'ü Okuduğu Hocası

Câmîu'l-Usûl'ün Konya Karatay Kütüphanesi'nde yer alan nüshalarına ait semâ kayıtları incelendiğinde, Sadreddin Konevî'nin bu eseri hocası Şerefüddin Ya'kûb b. Muhammed b. el-Hasen b. İsâ el-Hezebânî el-Erbilî el-Mevsilî'den 643-644/1245-1246 yıllarında Kâhire'de semâ yoluyla aldığı anlaşılmaktadır.²⁰ Büyük emîr, imâm, âlim gibi sıfatlarla nitelenen ve Mısır'ın önemli emirlerinden biri olan el-Hezebânî de hocası İbnü'l-Esir'in eserlerini bizzat kendisinden dinlemiştir. Yahyâ es-Sekafî, Mansûr et-Taberî, el-Kâsım b. Asâkir gibi alimlerden semâ'ı bulunan el-Hezebânî, "*Müsnedü Ebî Ya'lâ*" ve "*Câmîu'l-Usûl*"ü rivayet etmiştir. Evi, alim ve fazıl kişilerin uğrak yeri konumunda olan Hezebânî'den, Konevî dışında rivayette bulunanlar arasında ed-Dimyâtî, Nâsuriddin el-Mâkisînî, Büyük caminin hatibi diye meşhur İmâdüddin Hatîb el-Musallâ gibi alimler yer almaktadır. el-Hezebânî, 645/1247 yılı Rebûlevvel/Temmuz-Ağustos ayında 82 yaşında vefat etmiştir.²¹

Semâ kayıtlarında, Konevî'nin, hocasından bu eserle ilgili bazı faydalı bilgileri aldığı, bunun yanında gerek bu eser ve gerekse onun münâvele ve icâzet yoluyla sahip olduğu bütün kitaplarının icâzet hakkına da sahip olduğu bildirilmektedir. Burada el-

¹⁸ Konevî, *Kırk Hadîs Şerhi ve Tercümesi*, s. 14.

¹⁹ Konevî, *Kırk Hadîs Şerhi ve Tercümesi*, s. 5.

²⁰ Konya Karatay Yusufağa Ktb., Konya Karatay Yusufağa Blm., no: 5049, vr. 1a; 5057; vr. 2a.

²¹ Zehebî, Ebû Abdullah Şemsüddinn Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, thk. Şuayb el-Arnaut, Müessesetü'r, Risâle, Beyrut 1985/1405, XXIII, 231-232.

Hezebânî'nin, Mecdüddîn İbnü'l-Esîr'den aynı şekilde bu eseri semâ yoluyla aldığı; ayrıca hocasının bütün müellefâtınının semâ hakkına sahip olduğu da ifade edilmiştir.²²

İstanbul'da Millet Kütüphanesi Feyzullah Edendi Koleksiyonu 229 numarada kayıtlı bulunan *Câmi'l-Usûl'e* ait nüshanın semâ kayıtlarını inceleyen Helmut Ritter, bu nüshanın müellif hattı olduğunu, 585/1189-1190 yılında yazıldığını ve ilk cüzünü Mecdüddîn İbnü'l-Esîr'den okuyanlar arasında Konevî'nin hocası el-Hezebânî'nin de bulunduğu işaret etmektedir.²³ Bu kayıta el-Hezebânî ile birlikte bu eseri kıraat ve semâ yoluyla alan diğer alimler şöyle sıralanmaktadır: Kâdî Fahrüddîn Şerefü'l-İslâm Abdülatîf b. Ahmed eş-Şehrezûrî, müellifin kardeşi İzzüddîn İbnü'l-Esîr Ebu'l-Huseyn Ali b. Muhammed b. Abdilkerîm, Emîr Fahrüddîn Ebû İshâk İbrahim b. Ebi'l-Me'âlî b. 'Ammâr ve onun kardeşi Şemsüddîn İshâk, Fakîh Sadruddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ali el-Bağdâdî, Mecdüddîn Ebû Hafs Ömer b. Ahmed b. Ebî Bekr, Fakîh Tâcüddîn Ebu'l-Huseyn Ali b. Ebi'l-Mekârim b. Şeyh Mes'ûd el-Bağdâdî, İsmail b. Berekât b. Bâd el-Mukrî, Şeyh İmâm Affüddîn Ebu'l-Gârât Gâzî b. Ahmed b. Yunus el-Mukrî, Şeyh Takiyyüddîn Ebu'l-Hasen Ali b. Ebî Mansûr el-Cassâs.²⁴

3.2. Sadreddîn Konevî'nin *Câmi'l-Usûl'ü* Okuttuğu Talebeleri

Câmi'u'l-Usûl'un özellikle birinci ve ikinci cüzünün baş taraflarındaki semâ kayıtları, bu ilim meclislerine iştirak eden emîr, sultan, vezîr gibi yöneticiler ile idarî vasfı olan ilim talebeleri hakkında bize önemli bilgiler sunmaktadır.²⁵ Emir ve sultanlara gösterilen saygının gereği olarak, cüzlerin baş tarafında bulunan semâ kayıtlarında rastladığımız bu isimler arasında Mevlâ Melikü'l-Ümerâ Mürabbî'l-Mülûki ve'l-Vüzerâ Camî'u Fadîleteyi'l-İlmi ve'l-Alem Muînu Ehli'l-Dünya ve'd-Dîn Rüknu'l-İslâm ve'l-Müslimîn Ebu's-Su'ûd Selîm b. Ali b. Muhammed ismi, öne çıkmaktadır. Onunla birlikte bu mecliste bulunan ve yönetici sınıftan olduklarını düşündüğümüz diğer kişiler ise şöyle sıralanmaktadır:

(1) Mevlâ Melikü's-Sudûr ve'l-Fudalâ Adudü'l-Mülûk ve's-Selâfîn Ebü'l-Mehâmid Muhammed b. el-Hasen,

(2) Mevlâ Melikü's-Sudûr ve'l-Emâsil Muharrizü'l-Fedâil Celâlü'd-Devle ve'd-Dîn Avnü'l-İslâm ve'l-Müslimîn Ebü's-Senâ Mahmûd b. Emîr el-Hâcc,

(3) Mevlâ İmâm Âlim Radyüddîn Yûsuf b. İsmâîl,

(4) eş-Şeyhu'l-Kebîr Fâdıl Tâcüddîn Ebu'l-Abbâs Ahmed b. İskender el-Erdebilî,

(5) İmâm Hâfız Fâdıl Kemâlüddîn Ahmed b. Yûsuf,

²² Konya Karatay Yusufağa Ktb., Konya Karatay Yusufağa Blm., no: 5049, vr. 1a; 5057; vr. 2a.

²³ Ritter, Hellmut, "Autographs in Turkish Libraries", *Oriens*, Vol. 6, No. 1 (Jun. 20, 1953), s. 72.

²⁴ Ritter, "Autographs in Turkish Libraries", s. 72.

²⁵ Bkz. Konya Karatay Yusufağa Ktb., Konya Karatay Yusufağa Blm., no: 5045, vr. 1a; 5047; vr. 1a.

- (6) Nizâmüddin Evhad b. el-Emîr el-Kebîr,
- (7) Şerefüddîn Mes'ud b. el-Hatîr,
- (8) Şifaüddin Ali Şîr b. Yakûb,
- (9) Mevlâ İmâm Fâdıl Bahâüddîn Hâmid b. Osmân.²⁶

Hadis meclislerine katılan bu talebelerden Celaledin Mahmûd b. Emîr'ü'l-Hâc, zamanın seçkinlerinin izinden gittiği, dahilerin önderi, cömertlik gerdanlığının incisi, işlerde büyüklük dairesinin merkezi olduğu için, *İşrâf-i Memâlik* rütbesinin sahibi idi.²⁷

Yine cesaretle ve yiğitlikle eşsiz bir komutan olan Şerefüddîn Mes'ud b. el-Hatîr'e Beylerbeyliği emirliği emanet edilmişti. Büyük emîrliklerden biri olan Niğde vilayeti ona bağlıydı.²⁸ Bahâüddîn Hâmid b. Osman'a da sahil vilâyetlerinin vali ve kumandanlarına verilen *Melikü's-Sevâhil* emirliği verilmişti.²⁹

Semâ kayıtları incelendiğinde bu ilim meclislerinin en sâdık ve en önemli üyelerinden birisi *Muhtaru's-Sıhah* adlı ünlü sözlüğün müellifi Zeynüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdülkâdir er-Râzî'dir.³⁰ "Mevlâ", "Şeyh", "İmâm", "Âmil", "Âmir", "Fâdıl", "Melikü'l-Müderrişîn", "Kudvetü'l-Müderrişîn", "İmâmü Eimmeti'l-Ulemâ", "Seyyidü'l-Ulemâ", "Seyyidü'l-Füdalâ", "Zeynü'l-Ulemâ", "Kudvetü'l-Füdalâ" "Muhyissünne" ve "Nâsıru'ş-Şerî'a" şeklinde övgülere mazhar olan Râzî, Rey şehrinde yetişmiş; dil, fıkıh, tefsîr, hadîs, edebiyat, tasavvuf gibi çok çeşitli alanlarda eğitim almıştır. Özellikle kiraat ilmine ayrı bir ilgisi olduğu, Mısır'a gittiği ve orada kaldığı süre içinde Mısır'ın bazı hocalarından ilim tahsil ettiği, kendisinden de ders alanlar olduğu, Dımaşk, Şâm gibi ilim merkezlerinde de bulunduktan sonra Anadolu'ya gelerek Konya'da ikamet ettiği ve burada Sadreddin Konevî'den *Câmî'ul-Usûl* ile birlikte daha çok sayıda kitap okuduğu belirtilmektedir. Birinci cüzün sonunda yer alan semâ kaydına göre er-Râzî dışında bu mücelledi, başından sonuna kadar semâ yoluyla alan talebelerin listesi şöyledir:

- (1) Takiyyüddîn Ahmed b. el-Es'ad es-Sincârî,
- (2) Radiyyüddîn Yusuf b. İsmail b. İbrahim et-Tela'ferî,
- (3) Necmüddîn Yakub b. Yûsuf,
- (4) el-Bedevî diye meşhur olan Şemsüddîn Muhammed b. Ömer,

²⁶ Bkz. Konya Karatay Yusufağa Ktb., Konya Karatay Yusufağa Blm., no: 5045, vr. 1a; 5047; vr. 1a.

²⁷ Aksarâyî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 55.

²⁸ Aksarâyî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 56.

²⁹ Aksarâyî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 56.

³⁰ Hadis sahasında *Kenzü'l-Hikme* adlı derleme türünde bir eserin de müellifi olan Zeynüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdülkâdir er-Râzî'nin diğer eserleri için bkz. Hüseyin Nassâr, *el-Mu'cemü'l-Arabî*, Dâru Mısır, 1408/1988, II, 397 vd.

- (5) Muînüddîn Abdülmecîd b. Ali b. el-Cîlî,
- (6) Zeynüddîn Hâlid b. Ebî Hâlid el-Aksarayî,
- (7) Şihâbüddîn Ebû Bekr b. Muhammed el-Hemedânî,
- (8) Cemâlüddîn Muhammed b. Ali b. Ebî Nasr el-İsfehânî,
- (9) Zeynüddîn Muhammed b. Mes'ûd el-Konevî,
- (10) Fahrüddîn Behzâd b. Ahmed el-Konevî,
- (11) Hüsâmüddîn Huseyn b. Abdilazîz el-Kırşehirî,
- (12) Kemâlüddîn İsmâil b. Abdilmelik et-Tebrîzî,
- (13) Şerefüddîn İshâk b. Ali el-Konevî,
- (14) Zeynüddîn Ya'kûb b. Yûsuf,
- (15) Alâüddîn Ali b. Ömer,
- (16) Cemâlüddîn Ahmed b. Zekeriyâ,
- (17) Ahî Muhammed el-Âcurrî'nin azatlısı Emînüddîn Abdullah es-Sûfî,
- (18) İmadüddin Ahmed b. el-Hasen,
- (19) Kemalüddîn Ali b. Abdilaziz b. Muhammed el-Konevî ve oğlu
- (20) Abdulğaffâr b. Ali.³¹

İkinci cüzün sonunda yer alan kayda baktığımızda ise yine benzer bir liste ile karşılaşmaktayız. Burada da bu cüzü baştan sona okuyanlar ilk cüzdeki kayıta olduğu gibi

- (1) Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdülkâdir er-Râzî,
- (2) Ahmed b. el-Es'ad es-Sincârî,
- (3) Yusuf b. İsmail b. İbrahim et-Tela'ferî,
- (4) Yakub b. Yûsuf (el-Karaağâcî)
- (5) Muhammed b. Ömer (el-Konevî),
- (6) Ebû Bekr b. Muhammed el-Hemedânî,
- (17) Muhammed b. Ali b. Ebî Nasr el-İsbehânî,
- (18) Muhammed b. Mes'ûd el-Konevî,
- (19) Hâlid b. Ebî Hâlid el-Aksarayî,
- (20) İshâk b. Ali el-Konevî,
- (21) Ali b. Abdilaziz b. Muhammed el-Konevî ve oğlu

³¹ Bkz. Konya Karatay Yusufağa Ktb., Konya Karatay Yusufağa Blm., no: 5045, vr. 276a (s. 549).

(22) Abdülğaffâr b. Ali şeklinde sıralanmaktadır.³²

Birinci ve ikinci cüzün semâ kayıtları karşılaştırıldığında, birinci cüzün semâ'ında bulunduğu halde ikinci cüzün semâ'ında yer almayanlar olduğu gibi,³³ ilk cüzün semâ'ında yer almadığı halde ikinci cüzü dinleyenler³⁴ de bulunmaktadır.³⁵

Üçüncü cüzün sonunda yer alan semâ kaydına göre ise, bu mücelledi başından sonuna kadar dinleyenler arasında daha önceki semâ meclislerinde hiç yer almayan Melikü'l-Huffâz, Seyyidu'l-Kurrâ Muhammed b. Muhammed b. Mûsâ el-Hüzelfî el-Basrî, Şerefüddîn Ömer b. el-Ğazâl, Mevlâ İmâm Fâdıl Zeynüddîn Mahmûd b. Muhammed, Cemâlüddîn Ömer b. Ahmed el-Konevî et-Tâcir gibi isimler mevcuttur.³⁶

Burada şuna da işaret edilmelidir ki, gerek ilk üç cüzün gerekse daha sonraki cüzlerin semâ kayıtları incelendiğinde, bu ilim meclislerine ara vermeksizin devam eden talebeler olduğu gibi, imkan ölçüsünde bu ilim halkalarına iştirak edenler de söz konusudur.

Dördüncü cüzün sonunda yer alan semâ kaydında, önceki dinleyicilerin isimleri aynen tekrarlanmakta, ilave olarak bu cüzün semâ'ının 10 Safer 666/ 31 Ekim 1267 tarihinde sona erdiği belirtilmektedir.³⁷ Beşinci ve altıncı cüzün semâ kayıtlarındaki tek fark ise, semâ tarihleri ve müddetleri ile ilgilidir. Buna göre beşinci cüz, 2 Rebûlâhîr 666/21 Aralık 1267'de³⁸; altıncı cüz de 17 Cemaziyelâhîr 666/4 Mart 1268 tarihinde sona ermiştir. Ayrıca altıncı cüzün semâ kaydında bu ilim meclislerinin Konya'da bugün Konevî'nin adını taşıyan camiinin bulunduğu yerdeki evinde tertip edildiği bildirilmektedir.³⁹

Yedinci cüz'ün kıraat ve semâ'nın tamamlanma tarihi 5 Ramazan 666/19 Mayıs 1268 Cumartesi'dir.⁴⁰ Burada da bu ilim meclisinin, Konevî'nin evinde gerçekleştiği tekrar

³² Bkz. Konya Karatay Yusufâğa Ktb., Konya Karatay Yusufâğa Blm., no: 5047, vr. 258b.

³³ Muînüddîn Abdülmecîd b. Ali b. el-Cîlî, Fahrüddîn Behzâd b. Ahmed el-Konevî, Hisâmüddîn Huseyn b. Abdilazîz el-Kırşehrî, Kemâlüddîn İsmâil b. Abdilmelik et-Tebrîzî, Alâüddîn Ali b. Ömer, Cemâlüddîn Ahmed b. Zekerîyya, Ahî Muhammed el-Âcurrî'nin azatlısı Emînüddîn Abdullah es-Sûfî, İmadüddîn Ahmed b. el-Hasen.

³⁴ Muhyiddîn Muhammed b. el-Hâcc Mahmûd el-Konevî, Emînüddîn Abdullah es-Sûfî, Şemsüddîn Muhammed b. Ya'kûb es-Sîvâsî, Ömer b. Muhammed el-Konevî, Zeynüddîn Kalemşâh b Çelebî; Abdullah b. Abdullatîf ve Konevî'nin müridlerinden Necmüddîn Ömer b. el-Es'ad b. Ömer.

³⁵ Krş. Konya Karatay Yusufâğa Ktb., Konya Karatay Yusufâğa Blm., no: 5045, vr. 276a ; 5047, vr. 258b.

³⁶ Bkz. Konya Karatay Yusufâğa Ktb., Konya Karatay Yusufâğa Blm., no: 5048, vr. 285a.

³⁷ Bkz. Konya Karatay Yusufâğa Ktb., Konya Karatay Yusufâğa Blm., no: 5050, vr. 289a.

³⁸ Bkz. Konya Karatay Yusufâğa Ktb., Konya Karatay Yusufâğa Blm., no: 5051, vr. 300a.

³⁹ Bkz. Konya Karatay Yusufâğa Ktb., Konya Karatay Yusufâğa Blm., no: 5052, vr. 284a.

⁴⁰ Bkz. Konya Karatay Yusufâğa Ktb., Konya Karatay Yusufâğa Blm., no: 5053, vr. 288a.

vurgulanmıştır. Sekizinci cüzün semâ kayıtları, bu cüzü okuma ve dinleme faaliyetinin 9 Zilkade 666/21 Temmuz 1268 tarihinde nihayete erdiğini göstermektedir.

Burada *Câmi'ul-Usûl*'ün dokuzuncu cüzüne ve dolayısıyla bu cüze ait semâ kaydına ulaşamadığımızı belirtmek isteriz. Ayrıca Kütüphane kayıtlarında söz konusu eserin son cüzü olduğu anlaşılan birisi onuncu diğeri ise on birinci cüz olarak belirtilen iki mücellid bulunmaktadır. Bu durum Konevî'nin huzurunda okunan ve sayfa/cüz sayısı birbirinden farklı *Câmi'ul-Usûl* nüshaları olduğunu düşündürmektedir. Esasen son cüz olarak nitelenen her iki cüzün semâ bitim tarihinin Muharrem 667//Ekim 1268 olması, derse iştirak edenlerin aynı kişilerden teşekkül etmesi her iki cüzün de aynı mecliste ve aynı zamanda okunan nüshalar olduğunu göstermektedir.⁴¹ Bu cüzlerin semâ kayıtlarında diğerlerinden farklı olarak bu kitabı semâ yoluyla alan talebeler kendi arasında şöyle bir tasnife tabi tutulmuştur:

a) Eserin tamamını baştan sona eksiksiz olarak kıraat ve semâ yoluyla alanlar

- (1) Mevlâ, Şeyh, İmâm, Âlim, Fâdıl Seyyidü'l-Ulemâ Kudvetü'l-Fudalâ Melikü'l-Müderrişin Zeynüddîn Ebû Abdullah Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdülkâdir er-Râzî,
- (2) Mevlâ İmâm Âlim Fâdıl Takiyyüddîn Ahmed b. el-Es'ad es-Sincârî,
- (3) Mevlâ İmâm Âlim Fâdıl Radiyyüddîn Yûsuf b. İsmâîl b. İbrâhîm et-Tela'ferî,
- (4) Mevlâ İmâm Âlim Fâdıl Necmüddîn Ya'kûb b. Yûsuf el-Karağâcî,
- (5) Mevlâ İmâm Âlim Fâdıl Muînüddîn Abdülmecîd b. Ali el-Cîlî,
- (6) Mevlâ İmâm Âlim Fâdıl Hâfız Şihâbüddîn Ebû Bekr b. Muhammed el-Hemezânî,
- (7) Mevlâ İmâm Âli, Fâdıl Cemâlüddîn Muhammed b. Ali b. Ebî Nasr el-İsfehânî,

b) Hastalık, yaşlılık vb. nedenlerle hadis derslerinin tamamına katılamayanlar

- (1) Mevlâ İmâm Fâdıl Kemâlüddîn İsmâîl b. Abdülmelik et-Tebrîzî
- (2) Mevlâ İmâm Hâfız Alâüddîn Ali b. Ömer
- (3) Mevlâ İmâm Hâfız Muhyiddîn el-Hâcc Muhammed b. el-Hâcc Mahmûd el-Konevî
- (4) Mevlâ Cemâlüddîn Ömer b. Ahmed el-Konevî
- (5) Mevlâ İmâm Hâfız Şemsüddîn Muhammed b. Ömer el-Konevî

⁴¹ Krş. Konya Karatay Yusufağa Ktb., Konya Karatay Yusufağa Blm., no: 5055, 280a (s. 559); 5057, vr. 325a (s. 607).

- (6) İbn Gâziye diye bilinen Mevlâ İmâm Fakîh Kemâlüddîn Ali b. Abdilazîz,
- (7) İbnü'l-Ğazâl diye bilinen Mevlâ İmâm Şerefüddîn Ömer b. el-Gazâl,
- (8) Mevlâ İmâm Hâfız Zeynüddîn Muhammed b. Mes'ûd,
- (9) Mevlâ Fakîh Cemâlüddîn Muhammed.⁴²

3.3. Semâ Meclislerine Katılanların İlmî Seviyesi

Burada öncelikle Sadreddîn Konevî için kullanılan Mevlâ, Seyyid, Şeyh, İmam, Âlim, Âllâm, Âmil, Râsîh, Vâris, Kâmil, Mükemmil, Kudve, Kudvetü Ekâbirî'l-Muhakkıkîn, Kudvetü'l-Halef, Nâsırü's-Şerî'a, İmâmü Eimmeti'l-Ulemâ ve'r-Râsîhîn, Sadru'l-Mille ve'd-Dîn, Vârisü'l-Enbiyâ ve'l-Mürselin, Muhakkıku Bakıyyeti's-Selef, Umdetü'l-Halef, Muhyis's-Sünne, Seyyidü Sudûri'l-Âlemîn, Hucetullah ale'l-Halk fi'l-Ard, Sırrıhu'l-A'zam fi'l-Aradîn, Vârisü'l-Enbiyâ ve'l-Mürselin, Muvaddıhu'l-Müşkilât, Kâşifü'l-Mu'dalât gibi sıfat, unvan ve övücü ifadeler, onun kendi muhîtinde sahip olduğu çok yönlü ilmî kişiliğine dikkat çekmektedir.

Bu sıfatlardan Mevlâ, İmâm, Âlim, Fâdil, Şeyh gibi unvanlar bu ilim meclislerine iştirak eden bütün talebeler için ortak olarak kullanılmakla birlikte, bazı talebelerin Hâfız, Fakîh, Melikü'l-Huffâz, Seyyidü'l-Kurrâ ve Melikü'l-Müderrişin gibi unvanlarla nitelenmesi, bu kişilerin çeşitli ilmî disiplinlerde ihtisas sahibi olduklarını göstermektedir. Nitekim Alâüddîn Ali b. Ömer, Eminüddîn Abdullah es-Sûfî, Kemâlüddîn Ahmed b. Yûsuf, Muhyiddîn el-Hâcc Muhammed b. el-Hâcc Mahmûd el-Konevî, Şerefüddîn İshak b. Ali el-Konevî, Şihâbüddîn Ebû Bekr b. Muhammed el-Hemezânî, Zeynüddîn Ya'kûb b. Yûsuf ve Zeynüddîn Muhammed b. Mes'ûd el-Konevî'nin "hâfız"; Cemâlüddîn Muhammed, İbn Gâziye diye bilinen Kemâlüddîn Ali b. Abdilazîz, Şemsüddîn Muhammed b. Ya'kûb es-Sîvâsî ve Zeynüddîn Kalemşâh b. Çelebî'nin "fakîh"; Fahrüddîn Behzâd b. Ahmed el-Konevî ve Şemsüddîn Muhammed b. Ömer el-Konevî'nin ise hem "hâfız" hem de "fakîh" oldukları belirtilmiştir.

Yine bu meclislerde kısmen yer almış olan Cemâlüddîn Muhammed'in Nizâmiyye Medresesi'nde "Nakîb" (hocanın yardımcısı) olduğu ifade edilmektedir. Bu da bu ilim halkalarına civar bölgelerde yer alan medreselerden gelerek katılanların da olduğunu göstermektedir. Yine Sâyinüddîn Muhammed b. Muhammed b. Mûsâ el-Basrî'nin "Melikü'l-Huffâz", "Seyyidü'l-Kurrâ" ve "Hâmilü Kelâmillâh" olarak nitelendirilmesi, onun Kur'ân ve kıraat alanında söz sahibi bir isim olduğunu ortaya koymaktadır.

Bu arada ilim meclislerine iştirak edenler içerisinde Melikü'l-Ümerâ, Melikü's-Sudûr, Melikü's-Sudûr ve'l-Fudalâ, Adudü'l-Mülûk ve's-Selâfîn Mürabbi'l-Mülûki ve'l-

⁴² Bkz. Konya Karatay Yusufağa Ktb., Konya Karatay Yusufağa Blm., no: 5055, vr. 280a (s. 559).

Vüzerâ, Celâlü'd-Devle ve'd-Dîn gibi unvanlara sahip sultan ve emirlerin yer alması, Konevî ve onun düzenlediği ilim meclislerinin, dönemin yöneticileri tarafından takip ve himaye edildiğini göstermektedir.

3.4. *Câmi'ul-Usûl*'ün Kârî'i, Semâ Kaydının Kâtibi ve Sıhhat Kaydı

Câmi'ul-Usûl'ün birinci ve ikinci cüzünü Sadreddîn Konevî huzurunda okuyan kişi (Kârî), eserin müellifi olan Mecdüddîn İbnü'l-Esîr'in kardeşinin oğlu Şerefüddîn Muhammed b. Ali'dir. Diğer cüzlerin kârî'i ise, Konevî'nin müridlerinden olan Âsaf b. Abdillâh olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu eseri daha önceden semâ yoluyla aldığı anlaşılan Âsaf b. Abdillâh, aynı zamanda tüm semâ kayıtlarının da kâtibi durumundadır.

Âsaf b. Abdillâh cüzlerin kimler tarafından, hangi tarihte ve nerede okunduğu gibi bilgileri kaydetmiş, bu kayıtların doğruluğunu onaylamak üzere, genellikle sayfanın alt kenarına da Konevî tarafından benzer ifadelerle düşülmüş sıhhat kayıtları eklenmiştir.

Bu kayıtlar genellikle şu şekildedir:

صح سماع المذكورين حسب ما بين أعلاه وكتب الفقير إلى الله تعالى محمد بن إسحاق بن محمد بن يوسف بن علي حامدا ومصليا على نبيه والمنة لله

صح ما ذكر من السماع على أعلاه وكتب الفقير إلى الله تعالى محمد بن إسحاق بن محمد بن يوسف بن علي حامدا لله ومصليا على نبيه وآله أجمعين

صح ما ذكر من السماع على أعلاه وكتب الفقير إلى الله تعالى محمد بن إسحاق بن محمد بن يوسف بن علي حامدا لله ومصليا والمنة لله

صح سماع من ذكر أعلاه كما ذكر وكتب الفقير إلى الله تعالى محمد بن إسحاق بن محمد بن يوسف بن علي حامدا لله ومصليا ومسلما والمنة لله

“Yukarıda isimleri zikredilen kişilerin bu eseri semâ yoluyla aldıkları doğrudur. Bu kaydı düşen Allah'ın fakir kulu Muhammed b. İshâk b. Muhammed b. Yusuf b. Ali'dir. Allah'a hamd, Rasûlüne Salât olsun, minnet Allah'a aittir.”

Sonuç

Anadolu'daki üçüncü Dârü'l-Hadis olarak bilinen ve Vezir Sâhib Ata Fahreddin Ali tarafından 675/1276 veya 678/1279 tarihlerinde yaptırılan İnce Minare Dârü'l-Hadisî'nin Konya'da kurulmuş olması, bu dönemde söz konusu bölgede oldukça yoğun bir ilmî faaliyetin bulunduğunu göstermektedir.

Mevlana Celâleddîn-i Rûmî, İbnü'l-Arabî'nin talebesi Sadreddin Konevî'nin yaşadığı veya henüz vefat ettiği bu dönemde, gerek emir, sultan, melik, vezir gibi yönetici sınıftan olan; gerekse tasavvuf, tefsir, kıraat, hadis, fıkıh gibi İslami ilimlerde öne çıkan çok sayıda ilim talebesinin hatta alimlerin iştirak ettiği, başta ders veren hocaların evinde olmak üzere, zaviye, hangâh gibi özel mekânlarda düzenli olarak tertib edilen ilim meclislerinde önemli hadis kitapları okunmuş, dinlenmiş, müzakere edilmiş ve bu hususlara dair kayıtlar, görevli kişiler tarafından oldukça ciddi bir şekilde tutulmuştur.

Bu arada şunu da hatırlatmanın faydalı olacağı kanaatindeyiz: İlk zamanlarda öğrencinin hocadan semâ'nın tespiti büyük ölçüde ravinin kendi beyanlarına ve güvenilirliğine dayanmakta, öğrenci ile hocanın zaman ve mekân bakımından karşılaşma imkânı ile öğrencinin ilim adamları arasında tanınıyor olması gibi konular üzerinde durulmaktaydı. V/XI. asırda dâru'l-hadislerin kurulmasıyla birlikte ilim meclisleri artmış, dolayısıyla kitap-tan rivayet yaygınlık kazanmaya başlamıştır. Kitapların huzurlarında okunduğu hocalar, talebeler ve diğer katılımcılar okunan kitabın başına veya sonuna kaydedilerek semâ kayıtlarının tutulması yoluna gidilmiştir.

Gerek bu dönemde gerekse daha sonraki süreçte Dârü'l-Hadislerde okutulan eserlerden biri olan *Câmî'u'l-Usûl'ün* Yusufâğa Kütüphanesi'nde bulunan yazma nüshaları incelendiğinde, sayfa kenarlarında günlük okunan hadis miktarını belirten kayıtlar, düzeltme, mukâbele, semâ, kıraat ve belağ kayıtlarının yer aldığı görülmektedir. Ayrıca Konevî'nin her ders meclisinin başında, bir önceki mecliste kitabın okunması esnasında hocasından aldığı bilgiler doğrultusunda lafız, mana ve diğer konulardaki kapalılıkları açıkladığı, müşkilleri giderdiğine dair kayıtlar da mevcuttur.

Konevî'nin huzurunda bu kitabın okunuşu, okutulduğu, tashihi, karşılaştırılması, açıklanması vs. şeklindeki uygulamalar, daha önceki dönemlerde diğer hadisçilerin klasik semâ meclislerinde bir arada yürüttüğü işlemlerle de örtüşmektedir. Nasıl ki bir hadis eserinin hoca önünde okunuşu sırasında orada hazır bulunup yapılan işlemi takip eden kişilerin ellerinde bulunan nüshalara hocanın ve hadis kıraat meclislerinde o eseri dinleyenlerin isimleri, semân başlangıç ve bitiş tarihleri, yeri, kârî ve kâtibinin kim olduğu hakkında bilgi içeren semâ kayıtları düzenlenmiş ise, söz konusu bilgiler bu hadis kitabının yazma nüshalarının baş ve sonlarına aynı şekilde derc edilmiştir.

Dolayısıyla XIII. yüzyılda Anadolu'da klasik semâ meclislerinin devam ettirildiğini söylemek mümkündür. Ayrıca şunu da belirtmek gerekir ki, bu dönem Moğol istilâsının

İslam dünyasına vurduğu büyük darbenin acılarının henüz taze olduğu, Bağdat'ı tâumar eden İran Moğolları İlhanlılar'ın, Anadolu Selçuklu Devleti ve Anadolu'nun birçok bölgesinde hâkim olduğu bir devredir. Böylesine sıkıntılı bir zaman diliminde Anadolu'da Selçuklular'ın paytahtında Hadis ilmine verilen önemin azalmaması ve semâ meclisleri teşkilinde klasik usûlün hiç aksatılmadan devam ettirilmesi oldukça dikkat çekicidir.

Ek 1. Câmi'u'l-Usûl fî Ehâdîsî'r-Rasûl'ün 1. cüzünün kapak sayfası

Konya Karatay Yusufağa Ktb., Konya Karatay Yusufağa Blm., no: 5045, vr. 1a.

EK 2. Câmi'ü'l-Usûl fî Ehâdisi'r-Rasûl'ün 10. cüzünün sonu.

Konya Karatay Yusufağa Ktb., Konya Karatay Yusufağa Blm., no: 5055, vr. 279b, 280a.

Kaynakça

- Ahmed Eflâkî, *Menâkıbu'l-Ârifîn*, nşr. Tahsin Yazıcı, Ankara 1961.
- Çakan, İsmail L., "Câmiu'l-Usûl li-Ehâdis'r-Resûl", *DİA*, İstanbul 1993.
- Demirli, Ekrem, "Sadreddin Konevî", *DİA*, İstanbul 2008.
- es-Safedî, Ebû's-Safâ Selâhuddîn Halil b. Aybek b. Abdillâh, *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, Weisbaden 1981.
- Hüseyn Nassâr, *el-Mu'cemü'l'Arabî*, Dâru Mısır, 1408/1988.
- Keklik, Nihat, "Sadreddîn Konevî ve Eserleri", *İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Şarkiyat Mecmuası*, İstanbul 1957.
- Koçkuzu, Ali Osman, "İbnü'l-Esîr, Mecdüddîn", *DİA*, İstanbul 2000.
- "Sadrettin Konevî'nin Hadisçiliği", *Diyanet Dergisi*, Ankara 1989
- Konya Karatay Yusufağa Ktb., Konya Karatay Yusufağa Blm., no: 5045,5046, 5047, 5048, 5049, 5050,5051, 5052, 5053, 5055, 5057.
- Mahmud-i Aksarayî, Kerîmüddin *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, Çev. Mürsel Öztürk, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000.
- Nebhânî, Kadı Ebû'l-Mehasin Yusuf b. İsmail b. Yusuf, *Camiu Kerâmâtî'l-Evliyâ*, Mısır 1962.
- Ritter, Hellmut, "Autographs in Turkish Libraries", *Oriens*, Vol. 6, No. 1(Jun.20, 1953).
- Sadreddîn Konevî, *Kırk Hadis Şerhi ve Tercümesi* (Tahkik ve Tercüme: Hasan Kâmil Yılmaz), Mebkam Yayınları, Konya 2009.
- Sandıkçı, Kemal, "Cizre'nin Yetiştirdiği Önemli İlim Adamları: İzzeddin ve Mecdüddin İbnü'l-Esîr Kardeşler", *H. Nuh'tan Günümüze Cizre Sempozyumu*, (Yay. Haz. M. Sait Özervarlı), İstanbul 1999.
- Sübki, Ebû Nasr Tâcüddin İbnü's-Sübki Abdülvehhâb b. Ali b. Abdilkâfi Sübki, *Tabakatü's-Şâfiyyeti'l-Kübrâ*, Mısır 1324.
- Şahin, Bekir, "Sadreddin Konevî'nin Yusufağa Kütüphanesinde Bulunan Bir Günlüğü", *İ. Uluslararası Sadreddîn Konevî Sempozyumu Bildirileri*, Mebkam Yayınları, Konya 2010.
- Topatan, Mustafa, "Mevlevî Menâkıbnâmelerinde Sadreddin Konevî", *İ. Uluslararası Sadreddîn Konevî Sempozyumu Bildirileri*, Mebkam Yayınları, Konya 2010.
- Zehebî, Ebû Abdullâh Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Tezkiretü'l-Huffâz*, Haydarabad 1956.
- *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, thk. Şuayb el-Arnaût, Müessesetü'r, Risâle, Beyrut 1405/1985.

**Registers of al-Sama' (Hearing) of Ibn al-Athir al-Jazari's Book Entitled
Jami al-'Usul Read in the Presence of Sadr al-Din al-Qonawi**

Citation / ©-Yilmaz, M. (2013). Registers of al-Sama' (Hearing) of Ibn al-Athir al-Jazari's Book Entitled Jami al-'Usul Read in the Presence of Sadr al-Din al-Qonawi, *Çukurova University Journal of Faculty of Divinity* 13 (2), 1-19.

Abstract- *One of the hadith books which Sadr al-Din al-Qonawi, known by his works and opinions in the field of Tasawwuf, read and taught is Majd al-Din Ibn al-Athir al-Jazari's (d. 606/1210) book entitled Jami al-'Usul fi Ahadis al-Rasul. In the sama' registers of this book designed in accordance with classical sama' registers, it is seen that both governors such as amir, sultan, malik, wazir, and many prominent students in Islamic sciences such as tasawwuf, tafsir, qiraah, hadith, and fiqh, read hadith from Qonawi. To this registers, it is also clear that scientific meetings were regularly organized, and read some significant hadith books and discussed in some places like zawayahs, hanqah, and particularly in the house of the scholars giving courses in this period.*

Key words- *Sadr al-Din al-Qonawi, Sama' Register, Jami al-'Usul, Ibn al-Athir, hadith, Sunnah*